

SAMMANFATTNING

Med genombrott under 1999 har vi i Sverige fått en relativt ny typ av TV – program och ett nytt begrepp att beteckna dem med: 'dokusåpa'. Liksom programtypen har begreppet etablerats successivt men under processen har också en betydelseförskjutning skett. Från att ha kunnat beteckna i stort sett vad som helst som handlar om "verkliga människor" i serieform till att betyda att "vanliga människor" placeras i en för ändamålet *konstruerad* situation där de skall "leva tillsammans, utföra gemensamma uppdrag, och samtidigt utkämpa en kamp på liv och död, eller näst intill. I bästa fall ska publiken också kunna delta som medbestämmande för utgången i kampen."¹ Men begreppet har också förflyttats utanför televisionens arena till andra samhälleliga sfärer för att beteckna och beskriva händelser på, exempelvis, sportens och politikens område. Begreppet har i svenska medier, så att säga, blivit diskursivt – det används för att beskriva och se aspekter av verkligheten på ett speciellt sätt.

Ytterligare en gemensam nämnare för begreppet och programmen det betecknar är att de är sammansatta av tillsynes motstridiga delar. Begreppets bägge led, 'doku' och 'såpa', refererar åt motstridiga håll men neutraliserar inte, utan korsbefruktar istället, varandra. De skapar ett slags spelrum eller frizon mellan sig. Programmen, eller snarare koncepten, existerar i symbios med dels mer traditionella medier, dels med den nyare informationstekniken såsom Internet och SMS. Och i programmen korsas genrer, stilistiska drag och narrativa strukturer (olika sätt att bygga berättelser), vilket sammantaget får en 'utsuddning av gränser' till följd. Denna gränsutsuddning gäller såväl produktionen och konsumtionen av programmen som det faktiska programinnehållet. Det sistnämnda reser inte minst i frågan om gränsen mellan privat och offentligt när det gäller både stoff och aktörer. Liksom begreppet överskrider således programmen traditionella kategorier och gränser inom medieverksamheten, men även gränser mellan TV- program och det samhälleliga sammanhang de existerar inom. Det vill säga gränser mellan olika medier, men också mellan medier och extern verklighet. 'Dokusåpor' är därmed inte bara TV – program utan också ett mediefenomen, liksom ett socialt fenomen.

I föreliggande rapport redovisas resultaten av en kvantitativ innehållsanalys av ett urval program vilka i flera sammanhang (programtablåer, pressartiklar, undersökningar) har fått beteckningen 'dokusåpor'. Sammantaget har 18,5 timmar av *Expedition Robinson*, *Baren*, *Big Brother*, *Villa Medusa* och *Mullvaden* studerats i syfte att beskriva och karaktärisera dem. Detta sker mot bakgrund av det negativa, och i viss mån positiva, bemötande programmen fått i främst svensk dagspress men också inom medieforskningen. Analysen beskriver därför programmens huvudsakliga händelseinnehåll, men tar främst fasta på aspekter av detta som kan vara kontroversiella ur medieetisk synvinkel.

Resultaten tyder på att de etiskt tveksamma inslag programmen har beskyllts för inte förekommer i särskilt stor omfattning. Mer än hälften av sekvenserna i de undersökta programmen (totalt 1348 sekvenser) utgörs huvudsakligen av såpadeltagarnas prat, men direkt 'självutlämnande' eller 'avslöjande' inslag förekommer nästan bara i *Big Brother*. De hårt kritiserade om- och utröstningarna utgör inte mer än cirka 5% av sekvenserna totalt och endast 1% av alla sekvenser innehåller sådant som tydligt gör skäl för benämningen 'mobbing – TV', enligt etablerade definitioner av begreppet mobbing. Innehåll av kritiserat slag förekommer alltså, men inte i någon större utsträckning. I viss mån förekommer även

¹ DN 000807

att individualism, egocentrism och idén om 'survival of the fittest' förespråkas, men i något högre grad förespråkas faktiskt motsatta värderingar eller förhållningssätt.

Programmen kan, å andra sidan, inte heller påstås bidra till en mer 'demokratisk' TV. Nog för att de 'vanliga människor' som utsetts till såpadeltagare figurerar mest hela tiden och att även publiken och den svenska allmänheten tillåts medverka, samtidigt som programledarna, eventuella bisittare och 'experter' har en betydligt mer undanskymd roll. Vardaglig kunskap och förnuft har på så sätt företräde framför expertkunskap i de undersökta programmen. Men det man talar om kan svårligen betecknas som offentliga angelägenheter. I programmen vänder man sig varken inåt mot det mest privata eller utåt mot sociopolitiska sammanhang. Programmen bär i och för sig spår av normativa frågor (frågor om hur man "bör" tänka och agera i olika sammanhang). Härigenom får vi som tittare möjligen stoff rörande moral, relationer och vardagsproblem, liksom ett persongalleri, vilket vi kan reflektera över, identifiera oss med eller distansera oss ifrån. Men det är i så fall just bara 'spår av' självreflexion. Det pratet till övervägande delen handlar om är istället *händelser inom dokusåpans ramar* och *övriga deltagare*. I inte mindre än en fjärdedel av alla undersökta sekvenser pratar en såpadeltagare om någon av de andra deltagarna och då till övervägande delen på ett negativt sätt. Pratet må således inte vara självutlämnande, men det innebär till stor del ett visst utlämnande av de andra. Bakteri kan på så sätt sägas vara karaktäristiskt för de undersökta programmen. Så är dock även konflikter, i synnerhet såpadeltagarna sinsemellan. I cirka 16% av sekvenserna utspelar sig, eller beskrivs, en konflikt. Snarare än mobbing tenderar således ett 'allas krig mot alla' karaktärisera situationen, vilket kontrasterar starkt mot det ovan nämnda moraliska budskapet och ger programmen en något paradoxal prägel.

I studien har även styrkeförhållandet mellan såpadeltagarna, publiken och programmakarna undersökts, självfallet då med avseende på de uttryck för styrkeförhållanden som faktiskt kan iakttas i programmen. Resultaten antyder att bilden av dokusåporna som ett fritt spelrum för 'vanliga människor' inte är något annat än en skenbild. Förutom att programmakarna har konstruerat situationen och besatt rollerna regisserar de kontinuerligt det spel som pågår. I cirka en tiondel av sekvenserna för de in någon form av incitament, de petar så att säga i myrstacken, för att få saker att hända och föra in programmen i välbekanta, enkla dramaturgiska mönster. Och i åtminstone *Big Brother* har det visat sig att incitamenten kan ha bidragit till de etiskt tveksamma inslagen i programmet.

'Dokusåporna' framstår närmast som en slags demimonder (halvvärldar) mellan genrer, privata och offentliga aktörer eller diskurser, samt mellan olika medier. Men i rapporten hävdas att det rör sig om demimonder med tämligen snäva ramar. Det som existerar definieras huvudsakligen av här och nu: den plats man befinner sig på för stunden och de regler som gäller där samt av de rollkaraktärer som deltar i det pågående spelet – ett spel som följer ett välbekant dramatiskt mönster, men som upplöses i samma ögonblick kamerorna slocknar. Analysen visar dock att programmen ibland förs upp på en mer övergripande nivå av 'självförståelse' eller 'självreflektion' och i två av programserierna, *Baren* och *Big Brother*, har man institutionaliserat detta i form av 'program om programmen'. En nivå som inte förekommer i traditionell TV-underhållning, som inte kan kategoriseras i enlighet med någon av de genrer programmen utgår ifrån, men som just därför ger – och kanske i än högre grad skulle kunna ge – de undersökta programmen ett eget, förnyande drag. En förnyelse som också problematiserar programmets grundvalar, synliggör de sätt på vilka situationerna konstruerats och som därigenom relativiserar det vi som tittare antas ta för givet. Hitintills, och av de program som nu är på inspelnings- och lanseringsstadiet, verkar dock denna nivå få stå tillbaka för mer välbekända, men samtidigt allt mer spektakulära, grepp. Det vill säga en TV-dramaturgiskt relativt begränsad värld, men som ändå kan vara av betydelse för sin tids sociala sammanhang.